UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
Zeszyty Naukowe nr 858
Współczesne Problemy Ekonomiczne nr 11 (2015)
DOI: 10.18276/wpe.2015.11-19

Joanna Pomaskow*

Ekonomiczna analiza prawa – alternatywa dla głównego nurtu ekonomii

Słowa kluczowe: ekonomiczna analiza prawa, historia myśli ekonomicznej, ekonomia nierynkowa
Keywords: Law and Economics, history of economic thought, nonmarket economics

Wprowadzenie

System prawny obowiązujący w konkretnym państwie, stanowiący zespół norm postępowania, stoi przed szeregiem problemów. Musi dokonywać rozdziału uprawnień oraz ciężarów, rozwiązywać konflikty, a także kontrolować bądź też regulować zachowania ludzi[1]. Rezultatem historycznej ewolucji prawa są różnorakie podejścia do tych i wielu innych problemów oraz wyodrębnienie się jego gałęzi. *Law & Economics*[2] sugeruje poszerzenie tradycyjnego podejścia do prawa i badanie go z wykorzystaniem narzędzi i metod stosowanych w naukach ekonomicznych[3], takich jak chociażby koszty transakcyjne, analiza kosztów i korzyści oraz teoria gier. Współcześnie ekonomiczna analiza prawa należy do istotnych obszarów zainteresowań nowej ekonomii instytucjonalnej oraz nowej ekonomii politycznej.

* Magister Joanna Pomaskow jest doktorantką na Wydziale Nauk Ekonomicznych i Zarządzania (Katedra Ekonomii) Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. E-mail: 227004@doktorant.umk.pl.

1 Szerzej: L. Morawski, *Wstęp do prawoznawstwa*, TNOiK, Toruń 2008, s. 28−37.

2 W polskojęzycznych publikacjach sam termin Law & Economics tłumaczony jest jako „ekonomiczna teoria prawa" bądź dosłownie jako „prawo i ekonomia" używane zamiennie z „ekonomiczną analizą prawa".

3 Por. J. Bełdowski, K. Metelska-Szaniawska, *Law & Economics – geneza i charakterystyka ekonomicznej analizy prawa*, „Bank i Kredyt" 2007, nr 10, s. 51.

Zakres ekonomicznej analizy prawa

Ekonomiczna analiza prawa odniosła spektakularny sukces w Stanach Zjednoczonych, jednak staje się coraz bardziej popularna również w innych krajach świata. Najczęściej rozumiana jest jako „zastosowanie ekonomii i metod ekonometrycznych do badania form, struktur, procesów oraz skutków prawa i prawnych instytucji"[4]. Instytucje te pojmowane są tu jako zmienne endogeniczne systemu gospodarczego i stanowią przedmiot wyboru społecznego, którego próby wyjaśniania dokonywane są za pomocną narzędzi analizy ekonomicznej. Ch.K. Rowley zaleca stosowanie tego podejścia nie tylko do regulacji odnoszących się do życia gospodarczego, ale wszystkich obszarów systemu prawnego[5].

Law & Economics można rozpatrywać również przez pryzmat badania wpływu wymierzonych sankcji prawnych na zachowania ludzi. Podejście to korzysta z teorii naukowej, której dostarcza właśnie ekonomia, a ściślej – jej część behawioralna. W przekonaniu ekonomistów tego typu sankcje powinny być traktowane podobnie jak ceny, bowiem podobnie jak ceny posiadają zdolność wywoływania określonej reakcji. Dodatkowo ekonomia jako jedyna nauka społeczna wnosi do nauk prawnych niezwykle użyteczne standardy o charakterze normatywnym ułatwiające ocenę zarówno prawa, jak i efektywności działalności politycznej. Jest to szczególnie istotne ze względu na koronną rolę prawa w zakresie realizacji fundamentalnych celów społecznych[6]. Poświęcenie uwagi aspektowi efektywności w odniesieniu do chociażby części regulacji prawnych z pewnością może przyczynić się do wzrostu jego przejrzystości nie tylko dla osób prowadzących działalność gospodarczą, ale również dla pozostałej części społeczeństwa. G.S. Becker przyjął z kolei, iż analiza instytucji prawnych oraz polityka stanowi jeden z ważnych elementów ekonomicznej teorii zachowań ludzkich[7], w której realistyczny zarys psychiki człowieka zastąpiony został licznymi założeniami o maksymalizacji oraz racjonalności[8]. W jego przekonaniu skoro ekonomiści mogą zająć się problemem dyskryminacji kobiet, małżeństwa, rozrodczości, rodziny oraz interakcji społecznych, nic nie stoi na przeszkodzie, aby analizie ekonomicznej poddać również regulacje prawne.

Pewną zasadniczą zmianę w zakresie definiowania ekonomicznej analizy prawa, o której warto wspomnieć, zaproponował O.E. Williamson. W jego przekonaniu w ramach

[4] Tłumaczenie własne na podstawie: Ch.K. Rowley, *Public Choice and the Economic Analysis of Law*, w: *Law and Economics*, red. N. Mercuro, Kluwer Academic Publishers, Boston 1989, s. 125; za: E. Mackaay, *History of Law and Economics*, w: *Encyclopedia of Law and Economics, vol. I: The History and Methodology of Law and Economics*, red. B. Bouckaert, G. De Geest, Edward Elgar, Cheltenham 2000, s. 65.

[5] Por. E. Mackaay, dz. cyt., s. 65.

[6] Por. R. Cooter, T. Ulen, *Law and Economics*, Pearson Addison Wesley, Boston−San Francisco−New York−London−Toronto−Sydney−Tokyo−Singapore−Madrid−Mexico City−Munich−Paris−Cape Town−Hong Kong− Montreal 2008, s. 3−5.

[7] Por. G.S. Becker, *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa 1990, s. 69.

[8] Por. K. Fjałkowski, *Rola psychologii w ekonomicznej teorii zachowań ludzkich*, „Economics" 2013, nr 4 (25), s. 54.

Law & Economics koszty transakcyjne powinny być wyrażane nie tylko w sposób wyraźny, ale również systematyczny, stając się w ten sposób niezbędnym uzupełnieniem, a idąc krok dalej – nawet substytutem tradycyjnego podejścia do tego zagadnienia[9].

R. Cooter i T. Ulen uważają ponadto, że ekonomiczną analizę prawa można podobnie jak w przypadku ekonomii podzielić na pozytywną (zajmującą się oceną efektów poszczególnych regulacji w aspekcie ich efektywności ekonomicznej) oraz normatywną (dostarczającą szeroko pojętych zaleceń i postulatów zmian w zakresie działalności prawodawczej)[10].

Korzenie i historia *Law & Economics*

Koncepcja stosowania analizy ekonomicznej w zakresie lepszego zrozumienia prawa posiada znacznie dłuższą historię niż ruch naukowy zapoczątkowany w latach sześćdziesiątych ubiegłego stulecia. W gronie myślicieli znacznie wcześniej podejmujących się niniejszej tematyki w rozważaniach naukowych znaleźli się: chociażby Platon, jego uczeń Arystoteles, N. Macchiavelli, przedstawiciele nienieckiej kameralistyki T. Hobbes oraz twórcy ekonomii A. Smith oraz D. Hume. Fundamentalną rolę dla współczesnego kształtu ekonomicznej analizy prawa odegrały dodatkowo prace C. Beccaria oraz J. Benthama. Jednakże dorobek reprezentantów świata nauki sprzed XIX wieku nie tworzy zwartego systemu analizy prawa w ujęciu ekonomicznym[11].

Systematyczne, a zarazem spójne studia nad prawem i ekonomią, które uzyskały miano pierwszej fali ekonomicznej analizy prawa, miały miejsce dopiero w XIX stuleciu i dokonywane były w głównej mierze przez ekonomistów. Zasadniczą rolę w tym zakresie odegrały niemiecka szkoła historyczna oraz szkoła instytucjonalna (stara bądź klasyczna). Wkrótce ruch ten zyskał zainteresowanie również wśród prawników. Pierwsza fala została precyzyjnie przedstawiona w dziele H. Pearsona *Origins of Law and Economics. The Economists' New Science of Law Movement: 1830–1930*. Zasadniczym obszarem zainteresowań pierwszej fali były kwestie związane z prawem własności w aspekcie historycznym oraz funkcjonalnym[12]. „Ruch pierwszej fali" upadł, a przyczyn takiego stanu rzeczy upatruje się w odizolowaniu ekonomii od pozostałych nauk społecznych[13] oraz w kwestiach metodologicznych[14].

---

[9] Por. O. Williamson, *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 350–351.

[10] Por. J. Bełdowski, K. Metelska-Szaniawska, *Ekonomiczna analiza prawa (Law & Economics) – wprowadzenie*, w: R. Cooter, T. Ulen, *Ekonomiczna analiza prawa*, C.H. Beck, Warszawa 2011, s. XIX–XXII.

[11] Por. E. Mackaay, dz. cyt., s. 67−68.

[12] Por. J. Boehlke, *Charakterystyka nurtu prawo i ekonomia we współczesnej myśli ekonomicznej*, „Ekonomia i Prawo" 2005, t. 1, nr 1, s. 48.

[13] Por. H. Pearson, *Origins of Law and Economics. The Economists' New Science of Law Movement 1830–1930*, Cambridge University Press, Cambridge 1997, s. 131.

[14] Por. J. Boehlke, dz. cyt., s. 49.

W latach trzydziestych XX wieku rozpoczęła się „druga fala ekonomicznej analizy prawa", która była skutkiem pojawienia się prac dwóch autorów: G. Calabresiego oraz R.H. Coase'a, którzy podjęli się pierwszej nowoczesnej próby systematycznego wykorzystania ekonomicznej analizy prawa do tych obszarów prawa, które w sposób bezpośredni nie dotykały kwestii ekonomicznych[15]. Początkowo *Law & Economics* było utożsamiane jedynie z analizą prawa antymonopolowego, jednak w latach sześćdziesiątych XX wieku zaczęło obejmować również inne kwestie. Ruch znalazł zastosowanie do analizy ustaw rządowych, problematyki praworządności, teorii i praktyki postępowania karnego, administracyjnego i egzekucyjnego oraz – co ważne również – do prawa konstytucyjnego, w konsekwencji rozciągając analizę ekonomiczną na niemalże wszystkie gałęzie prawa[16].

W ramach drugiej fali *Law & Economics* E. Mackaay wyodrębnił pięć faz jej rozwoju: początkową, propozycji paradygmatu, akceptacji paradygmatu, kwestionowania paradygmatu oraz ruchu wstrząśniętego[17]. I to właśnie ostatnia, piąta faza przypadająca na okres po 1983 roku przyniosła intensywny rozwój ruchu *Law & Economics* „prawo i ekonomia"[18], zyskując miano fazy dojrzewania i konsolidacji[19]. Mimo ostrej krytyki oponentów tradycyjna szkoła chicagowska nadal znajduje tu wielu sympatyków, a jej przedstawiciele wciąż publikują. Ponadto, *Law & Economics* zaczęło czerpać również z dorobku teorii wyboru publicznego, nowej ekonomii instytucjonalnej oraz austriackiej ekonomicznej analizy prawa[20].

O wzroście popularności ruchu ekonomicznej analizy prawa na świecie świadczy pojawienie się nowych periodyków branżowych, takich jak „Journal of Law, Economics & Organization", „American Law and Economics Review", „European Journal of Law & Economics" czy polskiego „Ekonomia i Prawo" oraz wielu stowarzyszeń o charakterze krajowym oraz ponadnarodowym. Warto również dodać, że fundamentalne znaczenie dla rozwoju *Law & Economics* w Polsce miało bez wątpienia powołanie do życia w 2005 roku Polskiego Stowarzyszenia Ekonomicznej Analizy Prawa (PSEAP). Stowarzyszenie to zrzesza polskich przedstawicieli świata nauki interesujących się tematyką ekonomicznej analizy prawa, a ponadto zajmuje się promocją *Law & Economics* w kraju za sprawą organizowania licznych konferencji i seminariów[21].

[15] Por. R.A. Posner, *Economic Analysis of Law*, Aspen Publishers, New York 2003, s. 23−26.
[16] Por. J. Boehlke, dz. cyt., s. 45.
[17] Por. E. Mackaay, dz. cyt., s. 65.
[18] Por. J. Boehlke, dz. cyt., s. 54.
[19] Por. C. Veljanovski, *The Economics of Law – An Introductory Text*, Institute of Economic Affairs, London 1990, s. 26.
[20] E. Mackaay, dz. cyt., s. 80.
[21] Por. J. Bełdowski, K. Metelska-Szaniawska, *Ekonomiczna analiza...*, s. XXIX−XXX.

Znaczenie ekonomicznej analizy prawa we współczesnej myśli ekonomicznej i prawnej

Jak już wspomniano wcześniej, ekonomia na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat znacznie rozszerzyła zakres swoich zainteresowań i już dawno jej jedyną domeną przestały być wyłącznie pieniężne transakcje rynkowe. Obserwuje się jednak pewne głosy sprzeciwu, nawet wśród ekonomistów, szczególnie wobec całkowitej ekspansji ekonomii do innych dziedzin nauki, w tym prawa. Zdaniem wielu oponentów ekonomia nie rozwiązała jak dotąd wszystkich problemów, które stawia jej system rynkowy, dlatego też nie powinna rozszerzać swojej działalności na inne dziedziny nauki. Pogląd ten wydaje się być z góry skazany na porażkę, bowiem fakt, iż dana dyscyplina wciąż ewoluuje i stoi przed nią szereg dylematów, nie powinien przesądzać o niemożności zastosowania jej narzędzi do chociażby części zachowań społecznych o charakterze nierynkowym. Istnieją również obawy, że poruszanie się ekonomii w kręgu wysoce wrażliwej społecznie tematyki może przyczynić się do nieodwracalnej utraty przez nią statusu naukowo obiektywnej dziedziny[22]. Wydaje się jednak, iż są to nader pesymistyczne oraz zbyt daleko idące wnioski.

Chociaż nie można odmówić ekonomicznej analizie prawa fundamentalnej koncepcji teoretycznej, tak zwanej ekonomii nierynkowej[23], dynamicznego rozwoju, trudno nazwać ją dziedziną naukową lub choćby kierunkiem w myśli ekonomicznej. Nie zgromadziła ona jak dotąd zespołu uogólnionych tez oraz metod badawczych ułatwiających zrozumienie istoty obowiązujących systemów gospodarczych, możliwych kierunków ich rozwoju oraz przyszłości doktryn ekonomicznych. Posiłkując się terminologią stosowaną przez historyków myśli ekonomicznej, można powiedzieć, że ekonomiczna analiza prawa to nurt bądź prąd stanowiący pewną wiązkę poglądów wzbogaconych o tezy oraz liczne twierdzenia o charakterze podrzędnym[24]. Czołowy przedstawiciel *Law & Economics* R.A. Posner nazywa go ruchem naukowym[25], co artykułuje już w samym tytule jednej ze swoich najbardziej cenionych publikacji. Stanowisko to podzielają również inni przedstawiciele ekonomicznej analizy prawa, jak również autorka niniejszego artykułu. W przekonaniu Ch.K. Rowleya ekonomiczna analiza prawa jest programem badawczym (*research program*) otwartym jedynie dla naukowców posiadających gruntowną wiedzę zarówno z zakresu nauk ekonomicznych, jak i prawnych. Stanowi on raczej subdziedzinę ekonomii niż nauk prawnych i nie posiada na tyle dużego potencjału, aby stać się w przy-

[22] Por. R.A. Posner, *The Law and Economics Movement*, „American Economics Review" 1987, vol. 77, no. 2, s. 1–3.

[23] Por. tamże, s. 3.

[24] Por. W. Stankiewicz, *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007, s. 32.

[25] Por. R.A. Posner, *The Law and Economics...*, s. 1–13.

szłości odrębną dyscypliną[26]. Z kolei R. Coase podkreślał, że w swojej współczesnej formie *Law & Economics* jest już fachowo ujmowane jako dyscyplina bądź subdyscyplina bez wskazywania jednoznacznie na prawo czy ekonomię[27].

Ekonomiczna analiza prawa jest ruchem interdyscyplinarnym, a idee, do których się odnosi, mają olbrzymie znaczenie zarówno dla nauk ekonomicznych, jak i prawnych, ekonomia rzuciła bowiem nowe, świeże spojrzenie na prawo. Jest to perspektywa niezwykle użyteczna nie tylko dla podmiotów tworzących, ale również stosujących obowiązujące regulacje. Prawo od wieków postrzegane było zasadniczo przez pryzmat sprawiedliwości. Sprawiedliwość zgodnie z definicją amerykańskiego filozofa politycznego J. Rawlsa stanowi „podstawową cnotę instytucji społecznych oraz jedną z najważniejszych cnót prawa"[28], ale jak się okazuje – nie jedyną. Ekonomiczna analiza prawa, o czym było wspomniane już wcześniej, umożliwia rozszerzenie perspektywy badawczej i spojrzenie na przepisy prawne, podobnie jak na ceny, jak na impuls do zmiany zachowań oraz narzędzia efektywnej działalności politycznej[29].

O ile zasadniczo w ramach ruchu *Law & Economics* główny nacisk kładzie się na stosowanie narzędzi oraz metod ekonomicznych do badania prawa, warto także zaznaczyć, że to od przewidywalności oraz stabilności systemu prawnego zależy wzrost gospodarczy kraju. Czasem pozornie niewielkie rozbieżności w regulacjach prawnych krajów członkowskich Unii Europejskiej, Stanów Zjednoczonych czy Japonii mają decydujący wpływ na różnice w otrzymanych wynikach finansowych tych państw. Dodatkowo nauki prawne dysponują szeregiem technik, które mogą być sprawnie wykorzystywane przez ekonomistów. Chodzi tu zasadniczo o pewną wrażliwość na różnice terminologiczne oraz respektowanie faktów pozornie niemających większego wpływu na rzeczywistość. Zastosowanie w dziedzinie ekonomii tych narzędzi z pewnością może ułatwić budowanie modeli, upraszczając rzeczywistość na tyle, aby model ten mógł stać się wierniejszym jej odbiciem[30].

[26] Por. Ch.K. Rowley, *An Intellectual History of Law and Economics: 1739–2003*, w: *The Origins of Law and Economics. Essays by the Founding Fathers*, red. F. Perisi, Ch.K. Rowley, Edward Elgar Publishing, Cheltenham−UK: Northampton 2005, s. 29.

[27] Por. R.H. Coase, *Law and Economics at Chicago*, „Journal of Law and Economics" 1993, vol. 36, no. 1, part 2, s. 254.

[28] J. Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1972, za: L. Morawski, dz. cyt., s. 30.

[29] Por. R. Cooter, T. Ulen, *Law and Economics*..., s. 11−12.

[30] Tamże, s. 12.

Podsumowanie

Istnienie zależności pomiędzy prawem i ekonomią zostało dostrzeżone na długo przed wyłonieniem się ruchu *Law & Economics*, jednak dopiero zastosowanie instrumentów analizy ekonomicznej do obszarów prawa często dotykających kwestii zasadniczo nieznajdujących się w obszarze zainteresowań ekonomii istotnie ułatwiło zrozumienie funkcjonujących instytucji prawnych oraz nierzadko wskazywało na konieczność dokonywania ich korekty. Dodatkowo ekonomiczna analiza prawa, rzucając nowe, świeże spojrzenie na obowiązujące regulacje, uświadomiła potrzebę dążenia do osiągnięcia właściwego kształtu struktur instytucjonalnych oraz wskazała kierunek ich transformacji. Ze względu na istotny wpływ poruszanej w ramach *Law & Economics* tematyki na wzrost dobrobytu społecznego należałoby postulować również, aby ekonomiczna analiza prawa stała się przedmiotem zainteresowań zarówno ekonomistów, jak i prawników, bowiem jedynie wtedy istnieją realne szanse na usprawnienie funkcjonowania prawnych i ekonomicznych instytucji.

Literatura

Becker G.S., *Ekonomiczna teoria zachowań ludzkich*, PWN, Warszawa 1990.

Bełdowski J., Metelska-Szaniawska K., *Ekonomiczna analiza prawa (Law & Economics) – wprowadzenie*, w: R. Cooter, T. Ulen, *Ekonomiczna analiza prawa*, C.H. Beck, Warszawa 2011.

Bełdowski J., Metelska-Szaniawska K., *Law & Economics – geneza i charakterystyka ekonomicznej analizy prawa*, „Bank i Kredyt" 2007, nr 10.

Boehlke J., Charakterystyka nurtu prawo i ekonomia we współczesnej myśli ekonomicznej, „Ekonomia i Prawo" 2005, t. 1, nr 1.

Coase R.H., *Law and Economics at Chicago*, „Journal of Law and Economics" 1993, vol. 36, no. 1, part 2.

Cooter R., Ulen T., *Law and Economics*, Pearson Addison Wesley, Boston−San Francisco−New York−London−Toronto−Sydney−Tokyo−Singapore−Madrid−Mexico City−Munich−Paris−Cape Town−Hong Kong− Montreal 2008.

Fjałkowski K., *Rola psychologii w ekonomicznej teorii zachowań ludzkich*, „Economics" 2013, nr 4 (25).

Mackaay E., *History of Law and Economics*, w: *Encyclopedia of Law and Economics*, vol. I: *The History and Methodology of Law and Economics*, red. B. Bouckaert, G. De Geest, E. Elgar, Cheltenham 2000.

Morawski L., *Wstęp do prawoznawstwa*, TNOiK, Toruń 2008.

Pearson H., *Origins of Law and Economics. The Economists' New Science of Law Movement 1830–1930*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.

Posner R.A., *Economic Analysis of Law*, Aspen Publishers, New York 2003.

Posner R. A., *The Law and Economics Movement*, „*American Economics Review*" 1987, vol. 77, no. 2.

Rawls J., *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge 1972.

Rowley Ch.K., *An Intellectual History of Law and Economics: 1739–2003*, w: *The Origins of Law and Economics. Essays by the Founding Fathers*, red. F. Perisi, Ch.K. Rowley, Edward Elgar Publishing, Cheltenham−UK: Northampton 2005.

Rowley Ch.K., *Public Choice and the Economic Analysis of Law*, w: *Law and Economics*, red. N. Mercuro, Kluwer Academic Publishers, Boston 1989.

Stankiewicz W., *Historia myśli ekonomicznej*, PWE, Warszawa 2007.

Veljanovski C., *The Economics of Law – An Introductory Text*, Institute of Economic Affairs, London 1990.

Williamson O., *Ekonomiczne instytucje kapitalizmu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.

Streszczenie

W artykule podjęto próbę sprecyzowania znaczenia ruchu naukowego *Law and Economics*, w Polsce znanego jako ekonomiczna analiza prawa, dla tradycyjnego nurtu ekonomii. Motywy jej podjęcia są dwojakie. Po pierwsze – uświadomienie, iż ekonomiczna analiza prawa stanowi swoiste uzupełnienie głównego nurtu ekonomii i, co najistotniejsze, nie ma ona na celu jego zastąpienia, po drugie – rozwój nauk ekonomicznych spowodował rozszerzenie zastosowania jej narzędzi poza tradycyjną domenę obejmującą pieniężny system rynkowy, również do zachowań społecznych o charakterze nierynkowym. Rozważania nad zależnościami występującymi między prawem a gospodarką od dawna były przedmiotem rozlicznych dyskusji stanowiących przejaw wkraczania ekonomii na teren innych nauk, jednakże dopiero przeobrażenie się ich w ruch naukowy dało możliwość analizy wpływu prawa i prawnych instytucji na realizację ważnych celów społecznych.

Economic analysis of law – alternative for the mainstream economics

This article attempts to clarify the meaning of a scientific movement of Law & Economics. In Poland it is known as economic analysis of law for the traditional economics mainstream. The motives for its adoption are essentially twofold. Firstly – to realize that the economic analysis of law is a kind of complement to mainstream economics. What is the most important aspect here is that it is not meant to serve as its replacement. Secondly – the development of Economics caused extending the use of its tools beyond the traditional domain, including money market system, as well as social behaviour with non-market feature. Reflections on relationships occurring between the law and the economy has long been the subject of numerous discussions, which are a manifestation of the economy entering into other sciences. However, it was the transformation of their scientific movement that made it possible to analyze the impact of law and legal institutions on the implementation of important social goals.

Translated by Jacek Wełniak